

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСВОЄННЯ ЧУЖОЇ МОВИ (ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ)

Ірина Процик

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті на основі результатів дослідження лінгвістів і психологів розглянуто природу засвоєння чужої мови в різновікових групах. Основну увагу звернено на специфіку мислення і пам'яті.

Ключові слова: засвоєння чужої мови, навчання дошкільнят, школярів та дорослих, мислення, пам'ять, увага, слухові та зорові подразники, ліва і права півкулі мозку, латералізація.

Вік, у якому необхідно розпочинати вивчення чужих мов, продовжує й надалі бути предметом дискусій.

Спеціалісти з глотодидактики (методики викладання чужих мов) погоджуються з тим, що вивчення чужих мов від наймолодшого віку є корисним для дитини і не несе ніякої загрози для її розвитку. Дослідження підтверджують, що раннє вивчення чужих мов позитивно впливає на розвиток інтелектуальних здібностей, має добрий вплив на результати, яких дитина досягає в школі, допомагає в опануванні рідної мови, розвиває позитивну мотивацію і створює фундамент для систематичної праці над мовою. Водночас треба пам'ятати, що навіть якщо розпочато вивчення чужої мови ще в дошкільному віці, але триватиме воно недовго, то важко очікувати надзвичайних досягнень. Адже це результат, який залежить не тільки від віку, у якому розпочато вивчення чужої мови, а також терміну, упродовж якого триває навчання (чим довше, тим ліпшими є результати вільного засвоєння мови). Кожна вікова група засвоює чужу мову специфічно. Ключем до успіху в процесі вивчення мови є узгодження дидактичного процесу з можливостями засвоєння мови на окремих етапах.

Чужі мови для наймолодших. Щоб навчання групи дошкільнят і наймолодших учнів (4–8 років) було ефективним, необхідно, щоб воно враховувало особливості розвитку дітей. У цьому віці діти мають механічну пам'ять і конкретне мислення. Головним завданням викладача у цей час є дати можливість дітям якнайбільше прислухатися до чужої мови та заохочувати їх до подальшого навчання. Процес навчання потрібно пов'язати з конкретними предметами і ситуаціями та пристосувати до того, що охоплене зором дитини. Типовим для цього віку є швидке забування поряд зі швидким запам'ятовуванням та недовгі проміжки часу, в які дитина концентрує увагу. Тому пісеньки, віршики і т.п. завдання мають бути короткими. У навчанні повинна переважати мовна гра, яку необхідно поєднати з рухливими іграми, відповідно до засади „Навчай граючись”.

Шкільний вік. Навчання груп молодшого шкільного віку (8–12 років) спирається на методи роботи, подібні до тих, що їх застосовують у роботі з дошкільними групами, оскільки мислення дітей цього віку також ґрунтується на механічній пам'яті. Навчання старших дітей (12–16 років) і молоді є навчанням систематичним, у якому регулярно застосовують комплекси завдань для вироблення вмінь і навичок. Методи

роботи пов'язують із домінуванням логічної й механічної пам'яті, а також із більшим залученням абстрактного мислення.

Навчання для дорослих. Тепер щоразу більший відсоток дорослих розпочинає вивчення чужих мов або вдосконалює вже здобуті вміння та навички. У навчанні дорослих можна спочатку оперувати конкретними поняттями, щоб потім – на певному рівні знання мови – подавати абстрактні поняття. Навчання чужої мови в дорослому віці не повинно бути менш ефективним, аніж у випадку роботи з дітьми, за умови, що інтенсивність курсів підібрана оптимально відповідно до можливостей і очікувань певної особи.

У своїй книзі „Теорія навчання і засвоєння чужої мови” Д. Жаона [3: 140] подає чимало думок психологів і педагогів світового рівня, які зазначають, що дитина набагато легше засвоює мову, аніж доросла людина. Таким чином, можемо покликатися на результати досліджень, які чітко вказують на те, що природа засвоєння чужої мови в дітей є цілком іншою, аніж у дорослих. Кажуть, що можна вчитися ціле життя й у будь-якому віці, якщо ж, однак, придивитися до результатів навчання чужих мов дітей, то й батьки, і вчителі цілком одностайні щодо цього. Зі шкодою для дітей у шкільництві не використано вік від 0 до 6 років, коли діти виявляють неймовірну відкритість до засвоєння інформації та надзвичайний потенціал. Американські психологи стверджують, що дитина розвиває 80% свого інтелектуального потенціалу у віці від 0 до 6 років, решту ж засвоює поволі кожного року. Вивчення чужої мови в 11–12 років – це однозначно запізно. Чому? У своїх пошуках у сфері нейрофізіології і нейропсихології В. Пенфільд і Л. Робертс, а також Е. Леннеберг стверджують, що у віці 11–12 років настає процес, який пізніше назвали латералізацією, результатом якого є затвердіння мозку [2: 28]. У гортані людини, яка підрастає, настають структурні зміни, внаслідок яких гортань стає менш еластичною й гірше пристосовується до витворювання нових звуків. Оптимальним віком для засвоєння мови є 4–8 років, коли найліпше працює акустичний апарат, що дозволяє імітувати звуки, а мозок має найбільшу пластичність. У цьому контексті використовують термін „критичний вік”, під яким розуміють, що певні вміння і навички набуваються у визначений період життя.

Незважаючи на те, що Д. Жаона не погоджується з міркуваннями Е. Леннеберга і доводить, що латералізація починається вже у п'ятирічному віці, незмінним залишається факт існування критичного моменту (пункту) [3: 73–81].

Варто ще згадати про проблему вивчення мови як чужої у такому юному віці, бо якби її вивчення було б таким простим, то ми усі без винятку могли б стати поліглоти. Те, що є суттєвою проблемою в процесі засвоєння чужої мови в дитинстві, це – відсутність певних навичок запам'ятовування, яких набуваємо з віком. Подібна ситуація й із концентрацією й функціонуванням короткотривалої пам'яті та її взаємодією з тривалою пам'яттю [2: 31].

Як у дорослих, так і в дітей, спостерігаємо способи перетворення інформації, які домінують. Дехто з них надає перевагу використанню здебільшого зорового каналу, в інших ситуаціях сильніше впливають слухові подразники, а ще інші діти мусять торкатися, смакувати, маніпулювати [1: 103]. Учні початкової школи насамперед сприймають візуальну інформацію. Слухові подразники впливають слабше, однак у цьому віці помітний значний розвиток слухового чуття – зростає здатність розрізнення висоти звуків і комплексних слухових структур. Їх можна вдосконалювати, застосовуючи відповідні вправи [6: 168]. Добрі результати мають тут вправи на розрізнення

й артикуляцію чужомовних інтонаційних і звукових зразків, оскільки учень повинен бути свідомим необхідності праці над подоланням відомих йому мовленнєвих зразків і перепрограмувати свій мовний апарат на продукування нових звуків [8: 37].

Не можна залишити поза увагою дидактики чужих мов думку ларингологів, які кажуть, що людське вухо виявляє різний рівень реакції на окремі довжини акустичних хвиль. У цьому плані відправним пунктом є дванадцятий рік життя. Виявляється, що дитяче вухо від початку свого розвитку реагує на кожен довжину акустичних хвиль. Після дванадцяти років вухо налаштовується на ті довжини, які характерні для його рідної мови. Від цього часу його вразливість на звуки, які відрізняються від тих, що є в його рідній мові, щоразу слабша. Витворюванням звуків керує вухо. Тому саме малі діти мають найменше труднощів з чужою вимовою, ніж дорослі [2: 29–30].

У шкільному віці розвиваються здібності детальнішого, аналітичного спостереження. Здатність цільового спостереження уможливує систематичне засвоєння реалізнавчого і мовного матеріалу в процесі вивчення чужої мови. Завдяки детальному спостереженню й аналітичному поясненню окремих аспектів дитина отримує матеріал для своїх мисленнєвих процесів.

З цього факту важливі висновки пропонує Г. Нікель: „Найважливішою педагогічною інтенцією є стимулювання розвитку здібностей планового і систематичного спостереження. Хоча ця праця починається вже в дошкільному віці, однак вирішальними є шкільні роки. Треба бути свідомим, що під час занять відповідно треба працювати з конкретним, реальним і намацальним матеріалом, а відповідно зі самими предметами, а не їх символами; і що заняття не повинні відбуватися тільки у вербальній площині. Здатність до спостереження також активізують і підтримують завдяки створенню дитині можливості самостійної роботи під час заняття. Це є відповіддю на одну з найважливіших для дитини потреб і може суттєво допомогти їй у розумінні певних відношень і залежностей як у засвоєнні, так і в запам'ятовуванні [6: 175].

Здатність керувати увагою зростає у дітей з віком. „Увага у 5–6-річних дітей у 2–3 рази більша, ніж у 2–3-річних” [4: 111] і формується під впливом шкільних занять. Увага стає тривалішою і щоразу більш сконцентрованою, її обсяг дедалі збільшується. Діти у початковій школі можуть і мають бути дуже „уважними”, однак їхня здатність до концентрації ще не до кінця сформована, – вважає К. Мірке. Увага дитини під час занять повинна ненастанно активізовуватись.

Від здатності концентрування окремих вікових груп залежить також і тривалість занять. З факту, що дитина в дошкільному віці в спонтанно утвореній групі витримує в середньому близько 20 хвилин, Г. Шмідт-Шьонбайн робить висновок, що це найоптимальніший час тривання заняття [11: 105].

Напруження уваги в дітей мобілізується й утримується завдяки виправданому урізноманітненню матеріалу, який подається, а також, завдячуючи методикам, що їх застосовують. Монотонна дія, що триває занадто довго, викликає втому. Її можна уникнути, урізноманітнивши заняття. Р. Грос радить, щоб після фаз зосередженої праці й сконцентрованої уваги наступали фази відпочинку за грою чи музикою [4: 111]. Це конче потрібно в молодших класах початкової школи. Чим молодшою є дитина, тим вона має меншу здатність виконувати упродовж довшого часу ту саму психічну дію. Треба, однак, бути свідомим, що навіть діти старшого віку не повинні втомлюватись занадто довгим введенням нових відомостей, ані знуджуватись монотонним пов-

торенням уже опрацьованого матеріалу, яке на кожному занятті здійснюють щоразу таким самим чином, застерігає В. Маєр [8: 72].

Згідно з висловлюваннями психологів і глотодидактиків, можна стверджувати, що рано розпочате вивчення чужої мови спричиняє ліпше засвоєння цієї мови й воно залучає природні фізичні і психічні схильності дітей – бажання пізнання, цікавість, спонтанність, активність. Діти від трирічного віку найчастіше за своєю природою є говіркими й не мають страху перед повторенням і вимовлянням чужих звуків, а зовсім навпаки, це є для них розвагою і вони вважають це грою. Потреба гри є однією з найважливіших потреб цієї вікової групи і мусить бути задоволена також і під час занять з мови.

Дошкільний вік є, згідно з дослідженнями, найліпшим часом для пізнання чужої мови – в ігровий спосіб і без страху перед оцінюванням досягнень. У дошкільному віці діти „освоюються” з чужою мовою, адже тут важко говорити про навчання в традиційному розумінні. Мову подають за посередництвом пісень, віршів, скоромовок, які використовуються під час музичних чи художніх занять. Важливим є врахування особистих переживань, почуттів дітей та еластичне узгодження тематики організованих занять з щоденною ситуацією.

У світлі глотодидактики в дітей дошкільного віку істотним є збудження їхнього зацікавлення мовою і мотивації до подальшого навчання.

Важливим відкриттям, що докорінно змінило процес навчання малих дітей, було твердження, що у дітей у віці до 10 років домінує права півкуля. Ця півкуля відповідає за емоційні компоненти мови, жести, музику, розвиток уяви і артистичну творчість. Вона перетворює інформацію цілісно, сукупно, образно. Ліва півкуля натомість перетворює інформацію лінійно, логічно і послідовно. Ліва півкуля відповідає за зміст переказуваної, натомість інтонацію, жести і міміку, що є супровідними, ми сприймаємо підсвідомо.

На основі досліджень виявлено, що словесний переказ становить тільки 7% сприймання. Про характер переказуваного насамперед свідчить інтонація (38%) та міміка і жести (аж 55 %).

Зрозуміло, що малі діти ліпше навчаються за посередництвом ігор, однак треба пам'ятати, що вони повинні супроводжувати головну, поставлену ціль заняття, мати свою роль у процесі навчання, а не бути лише грою заради гри.

З досліджень неврологів Л. Пенфілда і Е. Леннеберга, проведених над фізіологією мозку в 50–60-х рр. минулого століття, випливає, що найліпший час для вивчення чужих мов припадає на перші десять років життя дитини, а коли їй уже виповниться 10 років, то мозок стає щоразу менш пластичним. Дитина в молодшому шкільному віці може вивчити чужу мову природним чином, без більших зусиль і труднощів.

Ось кілька порад щодо навчання дітей чужої мови:

- 1) діти навчаються підсвідомо, здійснюючи різні дії і граючись, тому під час навчання чужої мови вони повинні бути задіяні як розумово, так і фізично;
- 2) комунікацію необхідно супроводжувати жестами, а також візуальними засобами, бо це полегшує розуміння;
- 3) імітування і повторення можна спонтанно використовувати у віршиках, пісеньках, казках або іграх;
- 4) учитель повинен надавати багато можливостей для повторення матеріалу, що вивчається, в новій, цікавій формі;
- 5) у дітей розвиваються пізнавальні процеси, і вони засвоюють певну суспільну

поведінку, тому поєднання вивчення чужої мови з цілісним початковим навчанням може допомогти розвитку дитини та створити в неї природну потребу використання чужої мови.

Методика викладання чужої мови змінюється відповідно до віку тих, кого навчають. Молодші школярі – це час особливої вразливості на акустичні подразники, тому тут величезну увагу приділяють тому, щоб дитина „слухала” мову і багато повторювала, навчання на цьому етапі має форму ігор, що є підґрунтям діяльності дітей у дошкільному та молодшому шкільному віці. З плином часу процес навчання стає щоразу аналітичнішим, що веде до зміни методів та технік навчання.

Швидкий мовний старт гарантує досконале опанування чужої мови на рівні фонетики, морфології та синтаксису і соціолінгвістичної мовної компетенції. Дослідження лінгвістів показують, що діти повільніше від підлітків чи дорослих засвоюють чужу мову. Однак тільки ранній початок вивчення чужої мови забезпечує досконале оволодіння вимовою, без чужого акценту. Адже вимова є наслідком імітаційних процесів, вершини яких дитина досягає у 4–8 років. Діти засвоюють те, що можна назвати „мелодією мови”, тобто тонічний наголос, ритм та інтонацію. Після цього періоду такі здібності поступово зменшуються, аж до повної втрати їх [9].

Критичним віком для фонетичного засвоєння мови є 10 років. Дитина починає сприймати новий мовний код за допомогою своєї мови, і їй щоразу важче зауважити різницю між подібними фонемами. Тому молодший шкільний вік – це етап надзвичайної вразливості на акустичні збудники, що в поєднанні з високою ще пластичністю акустичних органів сприяє тому, що діти досягають дуже добрих результатів у сфері розрізнення і створення звуків. Відповідно, найліпшим часом для засвоєння граматики є вік між 3-ма і 7-ма роками. Дослідження показали, що чужа мова, яку вивчаємо у цей час, запам'ятовується таким самим чином, як рідна мова, тобто закріплюється в правій півкулі мозку. Мови, які пізніше вивчаємо в житті, наш мозок сприймає по-іншому – як логічну послідовність слів. Вивчення мови в старшому віці відбувається з використанням лівої півкулі, й тому воно пов'язане з більшими зусиллями. Е. Леннеберг на підставі аналізів дозрівання мозку, дійшов висновку, що так звана „природна мовна готовність дитини” закінчується разом зі закінченням процесу латералізації, тобто у віці 12–13 років.

У засвоєнні мови найважливішу роль відіграє слух. Дорослі, зважаючи на меншу слухову вразливість, чують гірше, ніж діти, і не можуть відрізнити певних чужих фонем. Відповідно вони не досягнуть досконалої вимови, без чужого акценту, а засвоєння граматичних структур у них буде пов'язане з більшими зусиллями. Однак спектр засвоєння дорослими і старшими дітьми нових структур є ширшим, аніж у молодших дітей. Цьому сприяє кілька чинників, таких як опрацьована техніка запам'ятовування й відтворення матеріалу, ліпша концентрація чи стратегія розуміння, що ґрунтується на рідній мові. Тому дорослі й старші діти значно швидше опановують запропонований матеріал, аніж, наприклад, дошкільнята.

Важливо, що, чим пізніше розпочинається вивчення чужої мови, тим процес навчання стає аналітичнішим і саме до цих потреб мусять добиратися відповідні методи та техніки навчання.

Сучасна методика викладання чужих мов сконцентрована в основному на вдосконаленні методів навчання дітей у дошкільному віці, а навіть і немовлят. Методисти вважають, що діти мають ті природні здібності та пластичність мозку для автоматич-

ного й несвідомого засвоєння рідної мови. Тому їм видається очевидним, що, чим раніше дитина почне вивчати чужі мови, тим вона має більше шансів засвоїти їх на дуже високому рівні, інколи навіть наближеному до рівня знання рідної мови.

Однак не меншу потребу в комунікуванні чужими мовами мають також і дорослі. Науковці стверджують, що дорослі навчаються, залучаючи логічні пояснення і абстрактні розмірковування, оскільки, за теорією Critical Period Hypothesis, люди втрачають здатність природного засвоєння чужої мови у віці між 5-м і 13-м роком життя (В. Пенфілд і Л. Робертс [9]; Е. Леннеберг [7]; С. Крашен [5: 67–74]). Отже, постає питання: чи дорослі взагалі можуть засвоювати чужу мову? Точніше, чим процес навчання чужої мови у дорослих відрізняється від процесу навчання чужої мови дітей? Які методи і типи інструкцій використовувати для навчання чужої мови дорослих? Поза тим, чи існують, а якщо так, то яка різниця (окрім фізичної – слабший зір, слух чи пам'ять) між дорослими, які вивчають чужу мову в різні вікові проміжки, і чи вид інструкцій впливає на їхню граматичну вправність?

Perruchet і Pacteau [10: 112–116] стверджують, що здібності дорослих до індуктивного пізнання абстрактних граматичних схем є суттєво обмеженими. Методика, що дозволяє дорослому учневі вивчити граматичні засади, відтак мусить бути методикою дедуктивною. Однак ця методика ліпше виправдовує себе, коли застосовується для роботи з учнями, молодшими за віком. Це водночас наводить на думку, що старші дорослі є менш вразливими і піддатними на цей тип інструкцій, ніж молодші дорослі. Очевидно, що тут мають значення біологічні чинники, що диференціюють ці дві групи учнів, зокрема такі, як пам'ять, здатність до імітації та розрізнення звуків, а відтак – слабший слух. Це, однак, не означає, що старші дорослі не мають шансів навчитися чужої мови хоча б на рівні комунікативному, а лише те, що цій віковій групі таке навчання займе значно більше часу, ніж молодшій групі.

-
1. Appeltauer E. Grundlagen des Erst- und Fremdsprachenerwerbs. – Kassel, 1997.
 2. Brzeziński J. Nauczanie języków obcych dzieci. – Warszawa, 1987.
 3. Gaonach D. Thries d'apprentissage et acquisition d'une langue étrangère. – Paris, 1987.
 4. Cros R. 10 kleine Zappelmänner. Deutsch als Fremdsprache für Vor- und Grundschul Kinder. Handbuch. – München, 1991.
 5. Krashen S. Lateralization, language learning, and the critical period // Language Learning. – 1973. – № 23. – S. 63–74.
 6. Langenscheidt Nickel H. Entwicklungspsychologie des Kindes- und Jugendalters. – Bern, 1979. – Т. II. Schulkind und Jugendlicher.
 7. Lenneberg E. The Biological Foundations of Language. – New York, 1967.
 8. Maier W. Fremdsprachen in der Grundschule. – Berlin – München, 1991.
 9. Penfield W., Roberts L. Speech and Brain Mechanisms. – NJ: Princeton., Princeton University Press, 1959.
 10. Perruchet P., Pacteau C. Implicit acquisition of abstract knowledge about artificial grammar // Some methodological and conceptual issues. Journal of Experimental Psychology. – 1991. – № 120. – S. 112–116.

11. *Schmidt-Schönbein G.* Möglichkeiten und Grenzen des gesteuerten Fremdsprachenerwerbs im Vorschulalter. – München, 1978.

PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS OF FOREIGN LANGUAGE LEARNING (AGE PECULIARITIES)

Iryna Protsyk

Ivan Franko Lviv National University

The article based on the results of researches of linguists and psychologists deals with the nature of comprehension of foreign language in different age groups. Main attention is paid to the specifics of thinking and memory.

Key words: learning foreign language, teaching kids, pupils and adults thinking, memory, attention aural and visual irritant, left and right hemispheres of brain, lateralization.